

Examining Parents' Opinion Regarding the Effect of Religious Thinking Approach in the Field of Teaching Children's Thinking, A Case Study of Sixth Grade Elementary School Students in Qahdarijan City

Azam Rejali^{1*}, Zahra Jafarzadeh Ghahderijani², Vahid Banisi^{3,4,5}

¹ Assistant Professor of Theological Jurisprudence, Faculty of Governance, Islamic Azad University, Isfahan Branch (Khorasgan), Isfahan, Iran

² Master's degree in History and Philosophy of Education, Faculty of Islamic Education, Isfahan Islamic Azad University (Khorasgan), Isfahan, Iran

³ Doctorate in Educational Management, Isfahan Islamic Azad University (Khorasgan), Isfahan, Iran

⁴ Doctorate in Educational Psychology, Islamic Azad University, Bandar Abbas Branch, Bandar Abbas, Iran

⁵ 6th grade teacher, Education, District 1, Bandar Abbas

* Corresponding author: a.rejali@khuif.ac.ir

Received: 2023-03-16

Accepted: 2023-04-20

Abstract

grades, and this is so important that it has been assigned to the educational programs of developed countries. Efforts have been made in this field in Iran, but considering that we live in an Islamic country, thinking education should also be within these limits to achieve the goals of the society and the educational system. Therefore, the main goal of this research was to investigate the impact of religious thinking approach in the field of students' thinking education. The importance of conducting the research is to pay attention to the religious approach in order to create a creative and critical thinking in the students so that they can strengthen their critical and creative thinking within the framework of the appropriate religious thinking approach. It was solidarity. The studied community is the parents of students in the sixth grade in the city of Qahdarijan. According to education statistics, the number of girls in the sixth grade in the city of Qahdarijan is equal to 348 and the number of boys is equal to 279, of which 225 were selected as the sample size. In the present study, the validity and reliability of the questionnaires were measured in the form of structural equations. Data analysis was done by SPSS and Smart

Keywords: Thinking, Teaching thinking, Children, Creative thinking, Critical thinking

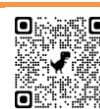
© 2019 Journal of New Approach to Children's Education (JNACE)

This work is published under CC BY-NC 4.0 license.

© 2022 The Authors.

How to Cite This Article: Rejali, A et al.. (2023). Examining Parents' Opinion Regarding the Effect of Religious Thinking Approach in the Field of Teaching Children's Thinking, A Case Study of Sixth Grade Elementary School Students in Qahdarijan City. *JNACE*, 5(1): 202-214.

بررسی نظر والدین در خصوص تاثیر رویکرد تفکر دینی در حوزه آموزش تفکر کودکان مطالعه موردی دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم شهر قهدریجان

اعظم رجالی^{۱*}، زهرا جعفرزاده قهدریجانی^۲، وحید بنیسی^{۳،۴،۵}

^۱ استادیار فقه الهیات، دانشکده حکمرانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران
^۲ دانش آموخته کارشناسی ارشد رشته تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش، دانشکده تعلیم و تربیت اسلامی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران
^۳ دکتری تخصصی مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران
^۴ دکتری تخصصی روانشناسی تربیتی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد بندرعباس، بندرعباس، ایران
^۵ آموزشگار پایه ششم ابتدایی، آموزش و پرورش، ناحیه ۱ بندرعباس
 * نویسنده مسئول: a.rejali@khuisf.ac.ir

تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۱/۳۱

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۱۲/۲۵

چکیده

هدف اصلی این پژوهش بررسی تاثیر رویکرد تفکر دینی در حوزه آموزش تفکر دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم شهرستان قهدریجان بود. اهمیت انجام این پژوهش توجه به رویکرد دینی در راستای ایجاد یک تفکر خلاق و انتقادی در دانش آموزان است تا بتوانند در چارچوب رویکرد تفکر دینی مناسب، تفکر انتقادی و خلاق خود را تقویت نمایند این پژوهش از نظر هدف کاربردی و روش آن توصیفی و از نوع همبستگی بود. جامعه مورد مطالعه والدین دانش آموزان در مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان می‌باشند. بر اساس آمار آموزش و پرورش تعداد دختران در مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان برابر با ۳۴۸ و تعداد پسران برابر با ۲۷۹ نفر می‌باشد که ۲۲۵ نفر از آنها به عنوان حجم نمونه انتخاب شدند از پرسشنامه استاندارد در این پژوهش برای بررسی متغیرهای پژوهش استفاده شد. در پژوهش حاضر روایی و پایایی پرسشنامه‌ها در قالب معادلات ساختاری سنجیده شد. تجزیه و تحلیل داده توسط نرم افزار SPSS و Smart PLS انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد که رویکرد تفکر دینی در حوزه آموزش تفکر مثبت و معناداری دارد و بر تفکر انتقادی و خلاق دانش آموزان تاثیر مثبت و معناداری می‌گذارد.

واژگان کلیدی: تفکر دینی، آموزش تفکر، کودکان، تفکر خلاق، تفکر انتقادی

تمامی حقوق نشر برای فصلنامه رویکردی نو بر آموزش کودکان محفوظ است.

شبهه استناد به این مقاله: رجالی، ع و همکاران. (۱۴۰۲) بررسی نظر والدین در خصوص تاثیر رویکرد تفکر دینی در حوزه آموزش تفکر کودکان مطالعه موردی دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم شهر قهدریجان. فصلنامه رویکردی نو بر آموزش کودکان، ۵(۱): ۲۱۴-۲۰۲.

مقدمه

این است که تفکر، ذات رشد انسان است و هر فردی حق دارد که عقل خود را توسعه دهد. با این واقعیت که ما در حال فکر کردن هستیم، آموزش تفکر به خودی خود تبدیل به یک هدف

کیفیت زندگی و یادگیری انسان‌ها به کیفیت تفکر آنها بستگی دارد. یکی از دلایلی که اغلب برای آموزش تفکر مطرح می‌شود

جمله سیره پیامبر(ص)، سرشار از روش‌ها و برنامه‌های تربیتی مبتنی بر تفکر خلاق است. بر این اساس در حوزه تفکر دینی، توجه ویژه‌ای به تقویت تفکر خلاق به ویژه در کودکان شده است [۸].

در این راستا همچنین اهمیت رشد تفکر انتقادی در دانش آموزان به عنوان مهمترین مجموعه مهارتی که نظام آموزشی می‌تواند در دانش آموزان ایجاد کند مطرح شده است [۹]. تفکر انتقادی به طرق مختلف تعریف شده است. برخی از نویسندگان معتقدند که تفکر انتقادی بسیار بیشتر از تفکر خوب است و شامل تفکر با منطق یا استدلال است [۱۰]. برخی دیگر بر تفکر انتقادی به عنوان فرآیندهای ذهنی مورد استفاده برای تصمیم‌گیری و حل مشکلات تمرکز می‌کنند. این ایده‌ها نشان می‌دهد که تفکر انتقادی در مورد ارائه دلایل خوب برای باورها و اعمال انسان‌ها است [۱۱]. از سوی دیگر قرآن و سنت اسلامی بر تعقل و تفکر انتقادی تاکید ویژه‌ای دارد و تفکر دینی و تعلیم دینی، بر ایجاد تفکر انتقادی بسیار تاکید دارند [۱۲]. در واقع جوهر اصلی تفکر دینی، از تفکر انتقادی سرچشمه می‌گیرد به گونه‌ای که در تعلیم اسلامی بیان شده است که بررسی صحت، دقت و ارزش دانسته‌ها برای همه امری مهم است و افراد بایستی به تحلیل آن بپردازند و جایگاه و مرتبه‌ی گوینده پیام، مانعی برای تفکر انتقادی نباشد [۱۳].

از سوی دیگر در بحث آموزش تفکر به کودکان، رویکرد تفکر دینی می‌تواند تاثیرگذار باشد و بر آن تاثیر بگذارد. عقل و نیروهای عقلانی و به صورت کلی تفکر یکی از جنبه‌هایی است که در تعلیم و تربیت اسلامی توجه بسیار بدان شده است. در نظام تعلیم و تربیت اسلامی، توجه به عقل و پرورش آن جایگاه والایی دارد آیات قرآن مجید با ألفاظ و تعابیر مختلف، کلام معصومان و گفتار دانشمندان، مؤید این ادعاست. به همین سبب آیات متعدد با مضمون‌های گوناگون، انسان را به خردورزی، تقدیر و عقل‌گرایی فرا می‌خواند. تفکر دینی عبارت از استفاده از دین در راستای توسعه ظرفیت‌ها، صلاحیت‌های درونی و بیرونی، بودن و به کمال رسیدن است. چنین تفکری به دنبال دستیابی به سطوح بالاتر، توسعه همه جانبه آگاهی و درک رابطه با وجود متعالی و تأثیرگذار بر زندگی است [۱۴] (معروفی و کرمی، ۱۳۹۲). تفکر دینی مجموعه ویژگی‌های معرفتی تصدیقی، گرایشی، پذیرشی و عملکردی است که هماهنگ با فطرت شکل یافته‌اند و از جمله مفاهیمی است که راه و مسیر درست و غلط زندگی را مشخص می‌کند. اهمیت این نوع از تفکر تا آنجاست که انسانها برای حفظ و صیانت از ارزشهای دینی می‌کوشند و مبارزه می‌کنند. تفکر دینی با توجه به کارکردهای مختلفی که دارد، در حیات فردی و اجتماعی ملتها نقش و تأثیر

می‌شود. رشد ذهن انسان‌ها بخشی از معنای آموزش است، زیرا بخشی از معنای انسان بودن است. بر اساس این دیدگاه، کارکرد کلیدی آموزش، آموزش تفکر مؤثر و مناسب به کودکان است [۱]. توجیه دیگر برای آموزش تفکر این است که انسان‌ها از نوع درست محرک و چالش فکری لذت می‌برند. مغز انسان برای حل مسئله طراحی شده است و از پازل‌هایی که می‌تواند حل کند لذت می‌برد [۲]. در قرن نوزدهم، جان استوارت میل^۱، این ایده را با تمایز بخشیدن به آنچه او لذت‌های «بالاتر» و «پایین‌تر» وجود انسان می‌خواند، توسعه داد. او گفت که لذت‌های بالاتر ذهن، عمیق‌تر و رضایت‌بخش‌تر از لذت‌های پایین‌تر بدن است. اخیراً فیلسوف جان رالز^۲ این پیوند بین تفکر و لذت را به شیوه‌ای کلی‌تر بیان می‌کند، زمانی که ادعا می‌کند «اگر چیزهای دیگر برابر باشند، انسان‌ها از اعمال ظرفیت‌های عقلانی خود (توانایی‌های ذاتی یا تربیت شده‌شان) لذت می‌برند و این لذت هر چه بیشتر می‌شود. ظرفیت محقق می‌شود، یا پیچیدگی آن بیشتر می‌شود.» [۳].

همچنین تحقیقات کلاسی در مدارس از این دیدگاه حمایت می‌کند که دانش‌آموزان در کلاس‌هایی که از نظر فکری آنها را محرک می‌دانند مشارکت و انگیزه بیشتری دارند. آنها معلمانی را دوست دارند که آنها را وادار به تفکر می‌کنند. آنها دروسی را ترجیح می‌دهند که برای مثال از آنها خواسته می‌شود «تفسیر، تجزیه و تحلیل، یا دستکاری اطلاعات، یا استفاده از دانش و مهارت‌های کسب شده در مسائل جدید یا موقعیت‌های جدید را انجام دهند. از این رو آموزش تفکر به دانش آموزان امری بسیار مهم می‌باشد. در این راستا تفکر یک حالت ذهنی است که به دو حوزه انتخاب و لذت تقسیم می‌شود. انتخاب شامل انتخاب‌های روزمره، مانند آنچه در بازی باید انجام داد، تا انتخاب‌های جدی مانند رفتن به کالج را در بر می‌گیرد. لذت همه انواع دیگر تفکر را پوشش می‌دهد [۲].

در باب آموزش تفکر به کودکان انواع مختلفی از تفکر و آموزش آن وجود دارد. فرآیند تفکر خلاق شامل شناسایی آخرین ویژگی‌های منظم اجسام و تبدیل آنها می‌شود [۴]. تفکر خلاق همچنین می‌تواند یادگیری دانش آموزان را از اعمال و تجربیات آنها (به عنوان مثال، رویدادها) به شیوه‌های جدید و معنادار شخصی ارتقا دهد [۵]. تفکر خلاق روشی بدیع و پیچیده برای تولید محصولات پیچیده است. اغلب از آن به عنوان تفکر واگرا یاد می‌شود، زیرا با یک مشکل شروع می‌شود، اما شامل راه حل‌های متعددی است که می‌تواند به طور گسترده با احتمالات زیاد به کار رود [۶]. تفکر خلاق را می‌توان به تلاش‌های مختلف در جهت رویدادها و مشکلات بر اساس ظرفیت‌های فردی اشاره دارد [۷]. از سوی دیگر آموزه‌های دینی اسلامی، از

شگرفی برجا گذاشته و میگذارد. بنابراین، در یک جامعه دینی، افراد میکوشند تا بر اساس تفکراتشان رفتار کنند [۱۵].

بدون شک، در دنیای امروز، آموزش تفکر و مهارت‌های شناختی به عنوان یکی از ارکان اساسی تربیت کودکان شناخته می‌شود. در این راستا، رویکردهای مختلفی برای تقویت تفکر کودکان مطرح شده است که یکی از آنها، رویکرد تفکر دینی می‌باشد. این رویکرد به دنبال ایجاد ارتباطی عمیق‌تر بین مفاهیم دینی و فرآیندهای تفکر است و می‌تواند تأثیرات مثبتی بر روی رشد شناختی و اجتماعی کودکان داشته باشد. با توجه به اهمیت این موضوع، بررسی نظر والدین در خصوص تأثیر رویکرد تفکر دینی بر آموزش تفکر کودکان، به ویژه در مقطع ابتدایی، می‌تواند به درک بهتری از چالش‌ها و فرصت‌های موجود در این زمینه کمک کند. شهرستان قهدریجان به عنوان یک مطالعه موردی، می‌تواند نمایانگر نظرات و تجربیات والدین در این حوزه باشد.

چالش‌های موجود در این زمینه شامل تنوع فرهنگی و مذهبی والدین است که ممکن است نظرات متفاوتی درباره تأثیر رویکرد تفکر دینی بر آموزش تفکر کودکان داشته باشند. از طرفی، عدم آگاهی و اطلاعات کافی در مورد این رویکرد می‌تواند باعث گردد که برخی والدین نتوانند تأثیرات آن را به درستی ارزیابی کنند. همچنین، احتمال وجود تعارض بین رویکرد تفکر دینی و سایر رویکردهای آموزشی، مانند تفکر انتقادی و خلاقیت، نگرانی والدین را افزایش می‌دهد. علاوه بر این، تأثیرات اجتماعی و روانی این رویکرد بر روی کودکان نیز ممکن است والدین را نگران کند، به ویژه در زمینه پذیرش اجتماعی و تعامل با همسالان.

حال مسئله اساسی در این بین این است که با توجه به گسترش روز افزون فناوری و افزایش ارتباطات، تأثیرات منفی آن بیش از گذشته نمایان می‌شود. یکی از این تأثیرات افزایش تفکر سکولار و ترویج آن در سطح جامعه و به خصوص در کودکان می‌باشد که مبارزه با آن به شدت مورد تاکید مقامات دولتی و حکومتی در راستای نظام آموزشی می‌باشد. از این رو تقویت تفکر دینی در راستای مبارزه با تفکر سکولار و دین‌گریزی در آموزش تفکر در کودکان می‌تواند پایه و اساس فکری کودکان را از لحاظ دینی تقویت نماید و بنیان فکری آنها را به تفکر دینی نزدیک نماید. در این راستا نیک فام و نیک فام [۱۶] نشان دادند که بین باورهای دینی با خلاقیت و حل مساله از طریق تفکر تاملی در بین دانش آموزان دوره دوم متوسطه شهرستان خوی وجود دارد. حسینی و همکاران [۱۷] نیز نشان دادند که دینداری بر سبک تفکر، خلاقیت و سبک تفکر بر خلاقیت اثرات مستقیم و معنادار داشته است. همچنین باب الحکمی و آهنگری [۱۸] نشان دادند آموزش با رویکرد تربیت دینی بر تفکر چندوجهی و

اثربخشی آموزش دانش آموزان مقطع ابتدایی شهرستان کاشمر تاثیر دارد. رحیمی [۱۹] نیز وجود رابطه میان دینداری و ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان با خلاقیت آنها را تایید نمودند. در این راستا می‌توان بیان نمود که کودکان ذهن خلاق دارند و کنجکاوی مستمر دارند و محیط اطراف خود را کاوش می‌کنند. به همین دلیل آموزش نحوه تفکر در این سن بسیار مهم است تا کودک یاد بگیرد که چگونه سوال بپرسد و چگونه برای سوالات خود پاسخ مناسب پیدا کند. از سوی دیگر روانشناسان کودک در حوزه آموزش و یادگیری بیان نموده‌اند که کودکان با توجه به تجربیات و یادگیری‌های گذشته، اساس شیوه اندیشیدن را در خود شکل می‌دهند. بر این اساس رویکردهای مختلف تفکر می‌تواند بر نحوه اندیشیدن و تفکر آنها تاثیر گذار باشد. از سوی دیگر سیستم‌های بنیادی تفکر مسیر و سمت و سوی اندیشه افراد را مشخص می‌نماید و به عنوان ظرفی، قالب تفکر آنها را شکل می‌دهد. این امر به این معنی است که افراد کمتر خارج از حوزه بنیادی خود اندیشه می‌کنند و به سوالات و پرسش‌های زندگی خود در قالبی که تحت تاثیر آن هستند پاسخ می‌دهند. به عنوان مثال افراد با مذاهب گوناگون به پرسش‌های زندگی خود بر اساس چارچوب‌های ذهنی‌ای که بر اساس مذهبشان شکل گرفته پاسخ می‌دهند. بر این اساس رویکرد دینی افراد تاثیر زیادی در نحوه تفکر افراد دارد. همچنین با افزایش سکولاریسم و دین‌گریزی در سطح دنیا، تقویت تفکر دینی امری مهم می‌باشد و آموزش تفکر در کودکان به علت تاثیر پذیری زیاد آنها اهمیت تقویت رویکردهای دینی در تفکر را دوچندان می‌کند. با توجه به این مطالب بررسی تاثیر رویکرد تفکر دینی بر آموزش تفکر کودکان بسیار مهم می‌باشد. از این رو و با توجه به این مطالب هدف اصلی این پژوهش بررسی تاثیر رویکرد تفکر دینی در حوزه آموزش تفکر کودکان می‌باشد و محقق سعی دارد که تاثیر رویکرد تفکر دینی را در آموزش تفکر خلاق و انتقادی به عنوان مهمترین اشکال تفکر در کودکان بررسی نماید. پرسش اصلی این پژوهش به شکل زیر است:

رویکرد تفکر دینی در حوزه آموزش تفکر خلاق و تفکر انتقادی دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم شهرستان قهدریجان چگونه می‌باشد؟

روش پژوهش

این پژوهش از حیث هدف در حوزه تحقیقات کاربردی و از حیث ماهیت از نوع همبستگی می‌باشد. جامعه آماری پژوهش والدین دانش آموزان در مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان

می‌باشند. که تعداد ۲۲۵ نفر از آنها به صورت غیرتصادفی در دسترس انتخاب شدند.

ابزارهای پژوهش

در این پژوهش از پرسشنامه استاندارد برای بررسی متغیرهای پژوهش استفاده شده است. پرسشنامه تخصصی بر اساس مقیاس ۵ گزینه‌ای لیکرت می‌باشد که از خیلی کم تا خیلی زیاد طبقه بندی شده است که هبه صورت زیر می‌باشند:

الف) پرسشنامه تفکر انتقادی ریتکس (۲۰۰۳): برای بررسی تفکر انتقادی از پرسشنامه تفکر انتقادی ریتکس^۳ [۲۰] استفاده می‌شود. این مقیاس دارای ۳۰ سؤال و شامل ۳ زیرمقیاس است. قسمت اول شامل ۱۱ سؤال برای سنجش مقیاس خلاقیت، قسمت دوم شامل ۹ سؤال در خصوص مقیاس بالندگی و قسمت سوم شامل ۱۰ سؤال برای مقیاس تعهد است، که آزمودنی بر اساس مقیاس ۵ گزینه‌ای به آن پاسخ می‌دهد.

ب) پرسشنامه تفکر خلاق لهماکل^۴ (۲۰۲۱): برای بررسی تفکر خلاق از پرسشنامه خلاقیت لهماکل (۲۰۲۱) استفاده می‌شود. این پرسشنامه دارای ۵۶ گویه می‌باشد که خلاقیت را در ۸ خرده مقیاس مورد سنجش قرار می‌دهد [۲۱].

ج) پرسشنامه تفکر دینی گلاک و استارک^۵ (۱۹۶۵) برای بررسی تفکر دینی در این پژوهش از پرسشنامه دینداری گلاک و استارک [۲۲] استفاده می‌شود که توسط لیشی آذر (۱۳۹۹) برای بررسی تفکر دینی بومی سازی شده است. پرسشنامه حاضر دارای ۲۶ گویه می‌باشد که چهار بعد تفکر دینی شامل بعد اعتقادی (۷ گویه)، عاطفی (۶ گویه)، مناسکی (۷ گویه) و پیامدی (۶ گویه) را مورد بررسی قرار می‌دهد. در این پژوهش نیز این پرسشنامه بر اساس تفکر دینی دانش آموزان مقطع ابتدایی همتراز شد و بعد از تایید نخبگان و استاد راهنما به اجرا در آمد.

روایی و پایایی پرسشنامه های پژوهش محاسبه شده است که در جدول (۱) نشان داده شده است

جدول ۱: روایی و پایایی پرسشنامه‌های پژوهش

پرسشنامه ها	آلفای کرونباخ	پایایی مرکب	روایی همگرا
تفکر انتقادی	۰/۷۵۸	۰/۷۲۲	۰/۵۳۲
تفکر خلاق	۰/۸۴۴	۰/۸۸۵	۰/۵۰۹
تفکر دینی	۰/۷۸۹	۰/۷۵۵	۰/۵۱۸

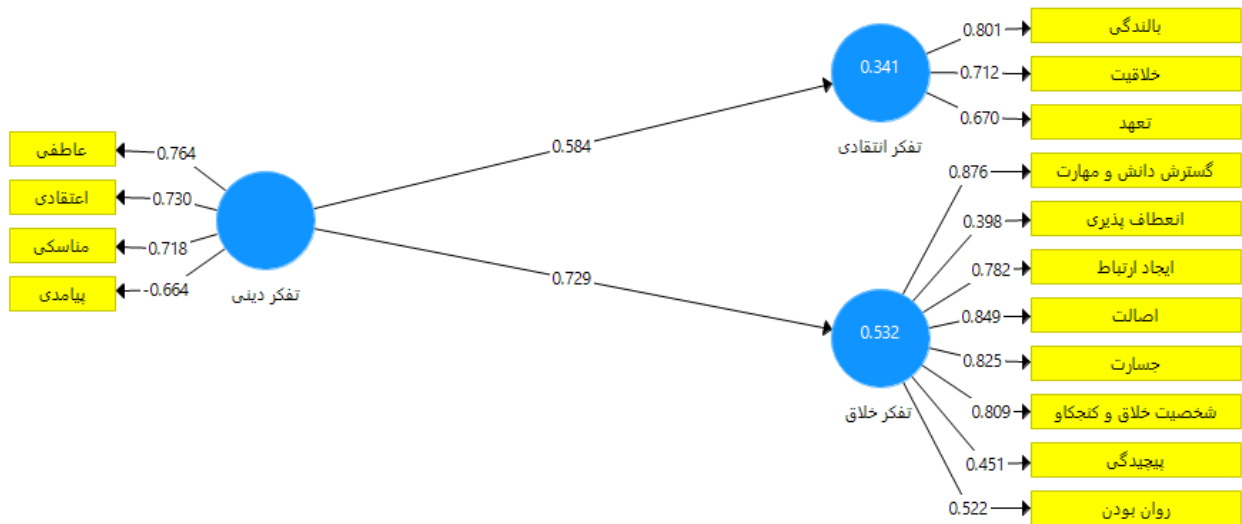
سالم جمع آوری گردید. بعد از تعیین نمونه و مراکز نمونه گیری مجوز های لازم از دانشگاه و سازمان آموزش و پرورش قهدریجان کسب شد و توزیع الکترونیکی پرسشنامه در بین والدین دانش آموزان مقطع ششم ابتدایی انجام شد. بعد از جمع آوری داده ها، بوسیله نرم افزار spss با استفاده از روش های استنباطی PLS به تجزیه و تحلیل آماری اطلاعات بدست آمده برای آزمون فرضیه ها مبادرت شد.

یافته ها

یافته های جمعیت شناختی نشان می دهد که ۸۰ درصد از والدین شرکت کننده در پژوهش مرد و ۲۰ درصد دیگر زن هستند که تحصیلات اکثر آنها کارشناسی می باشد و بیشتر آنها دارای شغل کارگری می باشند. در راستای بررسی فرضیه های تحقیق مدل معادلات ساختاری زیر مورد بررسی قرار گرفت.

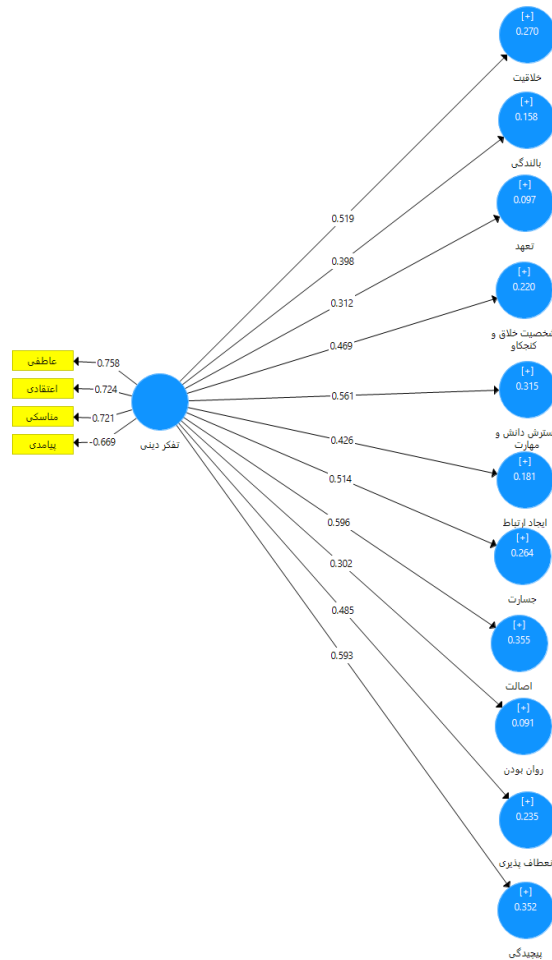
شیوه اجرای پژوهش

در این پژوهش رو مدارس دخترانه حکیمه، رازی، نشاط و گل مری، شهید محراب، سمیه به عنوان مدارس دخترانه و مدارس میثم، دماوند و طبیعت چارباغ، سعادت، معراج به عنوان مدارس پسرانه به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته می‌شود. بر اساس آمار آموزش و پرورش تعداد دختران در مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان برابر با ۳۴۸ و تعداد پسران برابر با ۲۷۹ نفر می‌باشد که به عنوان جامعه آماری در نظر گرفته شد. در راستای نمونه گیری در روش شناسی مدل سازی معادلات ساختاری تعیین حجم نمونه می‌تواند بین ۵ تا ۱۵ مشاهده به ازای هر متغیر اندازه گیری شده تعیین شود در این پژوهش ۱۵ متغیر آشکار (۳ بعد تفکر دینی، ۴ بعد تفکر انتقادی و ۸ بعد تفکر خلاق) مورد بررسی قرار می‌گیرند. در نتیجه حجم نمونه برابر با عددی بین ۲۲۵ تا ۸۰ پرسشنامه می‌باشد. بر این اساس و با توجه به جمع آوری پرسشنامه الکترونیک^۵، تعداد ۲۲۵ پرسشنامه

شکل ۱: ضرایب بارهای عاملی تاثیر تفکر دینی، تفکر انتقادی و تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان

همچنین برای بررسی تاثیرات مستقیم تفکر دینی بر ابعاد تفکر انتقادی و تفکر خلاق مدل شکل (۲) مورد بررسی قرار گرفت:

شکل ۲: ضرایب بارهای عاملی تاثیر تفکر دینی بر ابعاد تفکر انتقادی و تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان

در ادامه و در جدول (۲) به بررسی روابط بین متغیرهای اصلی و ابعاد تفکر انتقادی و تفکر خلاق پرداخته شده است:

جدول ۲: ضریب تاثیر تفکر دینی بر تفکر انتقادی و تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان (متغیر مستقل: تفکر دینی)

فرضیه	متغیر وابسته	ابعاد	ضریب تاثیر	مجذور ضریب تاثیر	تی	سطح معناداری	نتیجه
۱	تفکر انتقادی		۰/۵۸۴	۰/۳۴۱	۲/۶۷۰	۰/۰۲۵	تایید فرضیه
۱-۱		خلاقیت انتقادی	۰/۵۱۹	۰/۲۶۹	۲/۴۳۰	۰/۰۲۱	تایید فرضیه
۲-۱		بالندگی	۰/۳۹۸	۰/۱۵۸	۲/۷۹۵	۰/۰۰۶	تایید فرضیه
۳-۱		تعهد	۰/۳۱۲	۰/۰۹۷	۲/۸۰۴	۰/۰۰۸	تایید فرضیه
۲	تفکر خلاق		۰/۷۲۹	۰/۵۳۱	۳/۹۶۶	۰/۰۰۱	تایید فرضیه
۱-۲		شخصیت خلاق و کنجکاو	۰/۴۶۹	۰/۲۲۰	۲/۴۷۱	۰/۰۱۵	تایید فرضیه
۲-۲		گسترش دانش و مهارت	۰/۵۶۱	۰/۳۱۵	۲/۵۳۳	۰/۰۱۲	تایید فرضیه
۳-۲		ایجاد ارتباط	۰/۴۲۶	۰/۱۸۱	۲/۴۲۶	۰/۰۱۱	تایید فرضیه
۴-۲		جسارت	۰/۵۱۴	۰/۲۶۴	۲/۴۴۲	۰/۰۱۸	تایید فرضیه
۵-۲		اصالت	۰/۵۹۶	۰/۳۵۵	۲/۴۴۷	۰/۰۱۷	تایید فرضیه
۶-۲		روان بودن	۰/۳۰۲	۰/۰۹۱	۲/۴۵۳	۰/۰۱۵	تایید فرضیه
۷-۲		انعطاف پذیری	۰/۴۸۵	۰/۲۳۵	۳/۰۲۹	۰/۰۰۱	تایید فرضیه
۸-۲		پیچیدگی	۰/۵۹۳	۰/۳۵۲	۳/۰۲۸	۰/۰۰۱	تایید فرضیه

بحث و نتیجه گیری

الف) بررسی تاثیر رویکرد تفکر دینی بر حوزه آموزش تفکر انتقادی دانش آموزان

یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر تفکر انتقادی با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنی دار دارد. از این رو فرضیه اصلی اول پژوهش تایید می‌شود. این نتیجه با نتایج پژوهش سلاجقه و نصیری [۲۳]، مقتدایی و همکاران [۱۲]، ایسماعیل^۷ و همکاران [۲۴]، خاسانا^۸ و همکاران [۲۵]، سکین^۹ [۲۶] و جاوینی^{۱۰} [۲۷] همسو می‌باشد. همچنین این نتایج با نتیجه پژوهش سادات [۲۸] ناهمسو می‌باشد. سلاجقه و نصیری [۲۳] در پژوهش خود به این نتیجه رسیدند که بین تفکر انتقادی با مولفه‌های تربیت دینی، از جمله پیامدی، اعتقادی، مناسکی و عاطفی رابطه معناداری وجود دارد که همسو با نتایج این پژوهش است. مقتدایی و همکاران [۱۲] بیان نمودند که تزکیه، تعلیم حکمت، مذاکره، روش الگویی از مهم ترین روش‌های تربیتی مبتنی بر پرورش تفکر انتقادی می‌باشند. همچنین سادات [۲۸] بیان نمود که بین نگارش معنوی و تفکر انتقادی رابطه وجود دارد ولی بین دینداری و تفکر انتقادی و دینداری و توانایی معنوی رابطه وجود ندارد که با نتایج این پژوهش ناهمسو می‌باشد. در پژوهش‌های خارجی نیز ایسماعیل و همکاران [۲۴] بیان نمودند که تعلیم و تربیت اسلامی بر تفکر انتقادی تاثیر مثبت دارد. آنها بیان نمودند که (۱) خودپنداره بر تفکر انتقادی و کل نگر در تعلیم و تربیت اسلامی تاثیر می‌گذارد (۲) نظام بر تفکر انتقادی و کل نگر در

تعلیم و تربیت اسلامی تأثیر می‌گذارد (۳) سنت بر تفکر انتقادی و کل نگر در تعلیم و تربیت اسلامی تأثیر می‌گذارد. خاسانا و همکاران [۲۵] نیز بیان نمودند که معلمان و سیستم آموزشی بایستی در فرآیند یادگیری برای توسعه مهارت‌های تفکر انتقادی و باورهای دینی شخصی دانش آموزان به کار گیرند. سکین [۲۶] نیز بیان نمود که تفکر دینی در داوطلبان معلم فرهنگ و اخلاق دینی بر تفکر انتقادی آنها تاثیر مثبت داشته است و در نهایت جاوینی [۲۷] نیز بیان نمود که تعلیم و تربیت دینی که به تقویت تفکر دینی بر اساس برابری‌گرایی معرفتی و بی‌طرفی معرفتی به‌طور استدلالی تفکر انتقادی، استقلال عقلائی و حق کودک برای آینده‌ای باز را تسهیل می‌کند. به صورت کلی مشاهده می‌شود که بیشتر پژوهش‌های انجام شده در این زمینه تایید کننده نتایج این پژوهش می‌باشند. در تبیین این نتایج می‌توان بیان نمود که دین با تفکر انتقادی دو خط موازی نیستند و می‌توان از آموزش دینی به بهبود تفکر انتقادی دانش آموزان پرداخت. در واقع در آموزش دین به خصوص در دین اسلام بر تعقل و تفکر بسیار تاکید شده است که این امر اساس و پایه تفکر انتقادی می‌باشد. از این رو آموزش تفکر دینی به صورت درست در مدارس می‌تواند منجر به بهبود تفکر انتقادی دانش آموزان شود. همچنین در این راستا قرآن کریم، بیش از صد مورد، بشر را به فکر کردن، سنجیدن، پند گرفتن، توجه یافتن و تأمل کردن فراخوانده است. مانند: «... آن فی ذلک لآیات لِقَوْمٍ یَتَفَكَّرُونَ... آن فی ذلک لآیات لِلْعَالَمِینَ... آن فی ذلک لآیات لِقَوْمٍ یَسْمَعُونَ... آن فی ذلک لآیات لِقَوْمٍ یَعْقِلُونَ و یا می‌فرماید: «... أفلا یتفکرون، أفلا یتدبرون و أفلا یعقلون» و علاوه بر آن

به عنوان یکی از اصول اساسی تفکر انتقادی پذیرند و در این راستا نسبت به تقویت آن کوشا باشند. برای این منظور عدم جبهه گیری بر اساس پیش فرض‌ها و فرضیه‌های تایید شده ذهنی در معلمان و داشتن ذهن باز نسبت به مسائل می‌تواند موثر باشد. همچنین استفاده از کار تیمی در آموزش دانش آموزان در مقطع ششم می‌تواند در این زمینه موثر باشد.

همچنین نتایج فرضیه ۱-۲ نشان می‌دهد تفکر دینی بر بالندگی با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. در تبیین این نتایج می‌توان بیان داشت که بالندگی میل فرد به جستجوی فرصتها برای استفاده منطقی و اطمینان به توانایی استدلال و پیش بینی موقعیتهایی که نیازمند منطق هستند، می‌باشد. در واقع تفکر دینی تاکید دارد که افراد تا آنجا که می‌توانند دانش و توانایی خود را افزایش دهند و تعقل به عنوان عنصر اساسی تفکر دینی می‌تواند موجب بهبود استدلال و بالندگی تفکر انتقادی شود. تاکیدات دینی بر جستجوی دانش تا انتهای زندگی و در مکان دوردست از جمله میانی ایجاد تفکر دینی می‌باشند که می‌توانند موجب تقویت بالندگی تفکر دینی شوند. بر این اساس پیشنهاد میشود برای بالندگی تفکر انتقادی معلمان می‌بایستی روش‌های مختلف انجام کارهای را به آنها آموزش دهند. آزاد گذاشتن آنها در راستای ایجاد بالندگی می‌تواند به آنها کمک نماید. همچنین افزایش اختیارات معلمان در رابطه با روش‌های ارزیابی می‌تواند در این زمینه به آنها کمک نماید. همچنین برای تقویت بالندگی تفکر انتقادی معلمان، نظرات مختلف در حوزه تفکر دینی را به آنها آموزش دهند و حتی می‌توانند پا را فراتر گذاشته به نظرات خارج از حوزه دین اسلام نیز بپردازند تا استدلال و بالندگی دانش آموزان تقویت شود.

در نهایت نتایج یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی با تعهد بر تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد و فرضیه ۱-۳ تایید می‌شود. در تبیین این نتایج می‌توان بیان داشت که تعهد به معنای تمایل فرد به خواسته‌های منطقی و میل به درک حقیقت می‌باشد. تعهد تفکر انتقادی به این موضوع اشاره دارد که دانش آموزان نسبت به تفکر در مورد مسائل متعهد باشند و به صورت مستمر نسبت به تجزیه و تحلیل محیط و مسائل پیرامونی خود تلاش نمایند. از سوی دیگر نیز تفکر دینی آنها را به این سمت سوق می‌دهد و انسان را به تلاش برای درک محیط و اندیشیدن در مورد آن سوق می‌دهد. خداوند در آیات زیادی از قرآن کریم انسان را به تفکر و اندیشیدن دعوت می‌کند، تفکر در همه چیز، در خواندن قرآن نیز آدمی را به تأمل و تعمق در آیات و درک صحیح از آنها دعوت می‌کند، روی تک تک آیات قرآن باید

صدها بار با اشاره به مخلوقات الهی از طرق مختلف انسان را به تفکر در راز و رمزهای جهان توصیه می‌کند. و حتی تا مرحله‌ای که انسانی که تعقل و تفکر نمی‌کند را کر و لال دانسته و از چهارپایان نیز پست تر می‌داند. «لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَ لَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ» (اعراف ۱۷۹) از این رو مشاهده می‌شود که تفکر دینی بهبود دهنده تفکر انتقادی می‌باشد. از این رو معلمان و دبیران مقاطع ابتدایی نسبت به آموزش درست تفکر دینی به نحوی که تعقل و تفکر را در دانش آموزان تقویت نماید اقدام نماید. آشنایی درست و بدور از تهرجر مبانی علمی به معلمان می‌تواند به این امر کمک نماید. در این راستا آموزش دبیران می‌تواند در این راستا موثر باشد. همچنین معلمان بایستی اصول بهبود مهارتهای تفکر انتقادی را بیاموزند و آن را در رویکردهای تفکر دینی اعمال نمایند. برگزاری دوره‌های آموزشی ضمن خدمت برای آموزش مربیگری مهارت‌های تفکر انتقادی برای معلمان می‌تواند در این زمینه کارساز باشد.

از سوی دیگر در رابطه با تاثیر رویکرد تفکر دینی بر ابعاد تفکر انتقادی یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد که تفکر دینی بر خلاقیت با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. از این رو فرضیه فرعی ۱-۱ نیز مورد تایید قرار می‌گیرد. خلاقیت در حوزه تفکر انتقادی به معنی نگاه به مسائل و موضوع از دیدگاهی نوین می‌باشد. اینکه دانش آموزان بتوانند به موضوعات از دیدگاهی جدید نگاه نمایند موجب میشود که تفکر انتقادی آنها تقویت شود. از سوی دیگر رویکرد تفکر دینی به عنوان یک رویکرد کامل می‌تواند دیدگاهی نوین در رابطه با مسائل و مشکلات ایجاد کند که امر خلاقیت تفکر انتقادی را بهبود می‌بخشد. از سوی دیگر رویکرد تفکر دینی تاکید دارد که انسان‌ها دیدگاه‌های مختلف را بررسی نمایند و بهترین روش را در رابطه با مشکلات اتخاذ نمایند که به امر خلاقیت تفکر انتقادی اشاره دارد. به صورت کلی در این زمینه می‌توان بیان نمود که تفکر دینی انعطاف پذیری زیادی دارد و می‌تواند تمامی دیدگاه‌های مرسوم و مناسب را در خود جای دهد و مانعی برای ایجاد خلاقیت دانش آموزان در راستای ایجاد تفکر انتقادی آنها نمی‌شود و بلکه از آن استقبال هم می‌کند. بر این اساس پیشنهاد میشود معلمان خلاقیت دانش آموزان را نسبت به مسائل در راستای تفکر دینی بهبود بخشند. در این راستا ارائه دیدگاه‌های مختلف به دانش آموزان در حوزه دین می‌تواند موثر باشد. همچنین معلمان می‌توانند نسبت به ایجاد محیطی خلاق برای دانش آموزان کوشا باشند. همچنین معلمان بایستی خلاقیت را

بیان نمود که، در تفکر دینی راه برای تعقل و تفکر باز می‌باشد و تاکید ویژه بر ایجاد نوآوری و خلاقیت شده است. در برخی روایات نبود خلاقیت در تفکر و افراد باعث پُرمردگی اصول دینی می‌شود. در واقع تفکر دینی تاکید دارد که افراد بایستی در تمامی زمینه‌ها تفکر خلاق داشته باشند و به شیوه‌های نوین به پیرامون خود بنگرند. بر اساس آیه ۲۰ سوره کهف و سوره نساء آیه ۹۷. شعار خواهی نشوی رسوا هم‌رنگ جماعت شو از منظر قرآن کریم مردود است و مانع بزرگی در جهت دستیابی به خلاقیت است و همین امر نشان از اهمیت تفکر خلاق در حوزه دین می‌باشد. بر این اساس پیشنهاد میشود معلمان بایستی تفکر خلاق و ابعاد آن را درک کنند و موانع آن را شناسایی نمایند تا بتوانند در رفع آن توسط بهبود تفکر دینی کوشا باشند. آموزش درست معلمان و دادن اطلاعات جدید در این زمینه به آنها در دوره‌های آموزشی می‌تواند موثر باشد. همچنین برای بهبود تفکر خلاق در دانش آموزان معلمان می‌توانند از ابزارهای دینی استفاده نمایند. استفاده از جشن‌ها، مراسمات و... دینی و دادن مسئولیت و تغییر بر اساس دیدگاه دانش آموزان می‌تواند تفکر خلاق آنها را تقویت نماید.

در رابطه با ابعاد تفکر خلاق نیز نتایج نشان می‌دهد که رویکرد تفکر دین بر هر ۸ بعد تفکر خلاق تاثیر مثبت و معناداری داشته است یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر شخصیت خلاق و کنجکاو با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. در این راستا می‌توان بیان نمود که از اصول داشتن تفکر خلاق در دانش آموزان، ویژگی‌های شخصیتی فرد و داشتن شخصیت خلاق و کنجکاو می‌باشد. تفکر دینی با ارائه چارچوب‌های دینی مختلف و ایجاد مسئله برای دانش آموزان، ویژگی کنجکاوای آنها را تحریک نموده و باعث افزایش تفکر خلاق آنها می‌شود. بر این اساس پیشنهاد میشود معلمان از روایات دینی که باعث ایجاد سوال در ذهن دانش آموزان می‌شود برای تحریک شخصیت خلاق و کنجکاو آنها استفاده کنند. داستان‌های دینی در این زمینه می‌تواند بسیار به این امر کمک نماید. همچنین معلمان سعی کنند که به سوالات دانش آموزان در حوزه مسائل دینی به صورت مستقیم پاسخ ندهند و تنها نقش راهنما داشته باشند تا شخصیت خلاق و کنجکاو آنها تقویت شود. همچنین افزایش فعالیت‌های پژوهشی برای آنها می‌تواند به آنها در توسعه شخصیت خلاق و کنجکاو کمک نماید.

در رابطه با فرضیه ۲-۲ یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر گسترش دانش و مهارت با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. این یافته‌ها با نتایج مقتدایی و همکاران [۱۲]، ایسماعیل و

اندیشه کرد زیرا بسیاری از آیات آن در جایگاه خود، اغلب دارای معانی متعدد ظاهری و باطنی هستند. با نگاهی به ظاهر آیه «
أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ بِلِقَاءِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ» (روم ۸)، پنج نکته قابل درک است:

۱- مهمترین پیام این آیه شریفه دعوت انسان به اندیشیدن است (أَوَلَمْ يَتَفَكَّرُوا)

۲- قوه ی تفکر و اندیشه در نفس آدمی است و مانند دانش اکتسابی نیست (فِي أَنفُسِهِمْ)

۳- دعوت به اندیشیدن درباره تمام خلقت که شامل خود انسان نیز هست (مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا)

از این رو تفکر دینی می‌تواند یکی از عناصر مهم در ایجاد تعهد به اندیشیدن و استدلال و تقویت تفکر انتقادی باشد. بر این اساس پیشنهاد می‌شود معلمان تفکر در مورد مسائل را به صورت مستمر به دانش آموزان بیاموزند و آن را دانه‌ها نهادینه کنند که بایستی به صورت مستمر به مسائل با دید تحلیلی نگرست. در این راستا تبیین استدلال در تمامی مارد درسی و غیر درسی در مدرسه می‌تواند به این امر کمک نماید. همچنین معلمان بایستی از مبانی تفکر دینی برای جستجوی حقیقت در دانش آموزان استفاده نمایند. در این راستا ارائه مثل‌ها و روایات مختلف در این زمینه می‌تواند موثر باشد. همچنین ایجاد فعالیت های عملی برای دانش آموزان در این زمینه می‌تواند بر تعهد تفکر انتقادی آنها کمک نماید.

ب) بررسی تاثیر رویکرد تفکر دینی بر حوزه آموزش تفکر خلاق دانش آموزان

یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد بین تفکر دینی با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان رابطه معنی دار وجود دارد. از این رو فرضیه دوم پژوهش نیز تایید می‌شود. این نتیجه با نتیجه پژوهش‌های نیک فام و نیک فام (۱۴۰۱) همسو می‌باشد. نیک فام و نیک فام [۱۶] در پژوهش خود رابطه معناداری بین باورهای دینی با خلاقیت بدست آوردند. همچنین حسینی و همکاران [۱۷] در پژوهش خود بیان نمودند که دینداری بر سبک تفکر، خلاقیت و تعالی پس از ضربه؛ سبک تفکر بر خلاقیت؛ خلاقیت و سبک تفکر بر تعالی پس از ضربه اثرات مستقیم و معنادار داشته است که با نتایج این پژوهش همسو می‌باشد. همچنین رحیمی [۱۹] نیز رابطه میان دینداری و ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان با خلاقیت آنها را نتیجه گرفت که همسو با نتایج این پژوهش می‌باشد. از این رو مشاهده می‌شود که پژوهش‌های انجام شده در این زمینه تبیین کننده نتایج این پژوهش می‌باشد. در تبیین این نتایج می‌توان

ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. جسارت به معنای داشتن اعتماد به نفس برای بیان دیدگاهی نوین و مخالفت با مسیری است که اکثر افراد آن را قبول دارند. جسارت به اندازه‌ای مهم می‌باشد که بدون آن تفکر خلاق به محصول و میوه خلاقیت تبدیل نمی‌شود. چه بسیار ایده‌ها و تفکرات خلاق بوده‌اند که به علت نداشتن جسارت به فراموشی سپرده شده‌اند. در بخشی از ایه ۵۴ سوره مائده بیان می‌شود که «در راه دین از نکوهش و ملامت احدی باک ندارند» که اشاره مستقیم به داشتن جسارت در اعمال دینی می‌باشد. از این رو تفکر دینی خود تبیین کننده جسارت در افراد است و آنها را به داشتن شجاعت در ارائه نظرات و دیدگاه‌های خود حتی اگر به ضرر بخشی از افراد باشد تشویق می‌نماید. بر این اساس پیشنهاد میشود، معلمان به هیچ وجه نبایستی نظرات و دیدگاه‌های دانش آموزان را به صورت صریح رد نمایند و به آنها جسارت و شجاعت ارائه نظرات خودشان را بدهند. در این راستا داشتن تامل و صبر برای معلمان مهم می‌باشد. همچنین معلمان بایستی توسط داستان‌ها و روایاتی که جسارت افراد موفق در دین را تبیین می‌کند، تفکر خلاق دانش آموزان را تقویت نمایند. ارائه داستان‌های جذاب و نشان دادن تاثیرات جسارت به دانش آموزان اعتماد به نفس در راستای ایجاد خلاقیت را می‌دهد.

در رابطه با فرضیه ۲-۳ یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر اصالت با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. در تبیین این نتایج می‌توان بیان نمود که اصالت به معنای توانایی تفکر غیرعادی و برخلاف عادات رایج ایجاد خلاقیت مبتنی بر ارائه پاسخ‌های غیرعادی، عجیب و هوشمندانه برای مشکلات است. خلاقیت از دگرگونی به‌ویژه تغییرات همگرا ناشی می‌شود. داشتن اصالت به معنای توانایی استفاده مجدد از ایده‌ها، مفاهیم، افراد و چیزها برای تغییر عملکرد و استفاده از آنها به روش‌های جدید است و در این راستا تفکر دینی می‌تواند مبنا و پایه‌ای ایجاد خلاقیت تشویق می‌کند. داشتن تفکر خلاق بدون اصالت نمی‌تواند موثر باشد. در واقع هر نوع خلاقیتی بر پایه و مبنایی شکل می‌گیرد که تفکر دینی می‌تواند مبنا و پایه‌ای درست و مناسب برای آن تدوین نماید. بر این اساس پیشنهاد میشود معلمان و سیستم آموزشی بایستی به خوبی مبنای تفکر دینی را به صورت درست در ذهن دانش آموزان ایجاد نمایند. در این راستا ارائه تصویر روشن و مناسب از دین بسیار مهم می‌باشد. همچنین برای تقویت اصالت تفکر خلاق، می‌توان دانش آموزان را به ارائه نظرات و دیدگاه‌های مختلف در مورد مسائل دینی

همکاران [۲۴]، همراهی با آنها نیز به بررسی مهارت‌ها و تفکر خلاق و اثربخشی آن بر تفکر خلاق پرداخته بودند. در تبیین این نتایج می‌توان بیان نمود که گسترش دانش و مهارت در حوزه معرفت و دین بسیار مورد تاکید بوده است به طوری که حضرت علی علیه السلام فرمود: ای مردم بدانید، همانا کمال دین دانش آموختن و عمل به آن می‌باشد که بر گسترش دانش و عمل به آن تاکید می‌کند. از این دست روایات بسیار وجود دارد و همین امر رویکرد تفکر دینی را در حوزه گسترش دانش و مهارت، غنی می‌نماید و این امر می‌تواند گسترش دانش و مهارت آموزش تفکر خلاق را در دانش آموزان تقویت کند. بر این اساس پیشنهاد میشود، معلمان و سیستم آموزشی نبایستی از دین برای محدود نمودن تفکر دانش آموزان استفاده نماید بلکه بایستی استفاده درست از تفکر دینی به معلمان آموزش داده شود تا گسترش دانش و مهارت را به ارمغان بیاورد. همچنین معلمان سعی نمایند که با ایجاد بحث و گفت‌وگو مناسب در حوزه مسائل دینی دانش و علم دانش آموزان را بهبود بخشند. در این راستا دو طرفه نمودن آموزش و دخیل کردن دانش آموزان در مسائل درسی می‌تواند موثر باشد.

در رابطه با فرضیه ۲-۳ یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر ایجاد ارتباط با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. در تبیین این نتایج می‌توان بیان نمود که ایجاد ارتباط در تفکر خلاق بسیار مهم می‌باشد زیرا موجب هرس فکری و دادن ایده‌های جدید به دانش آموزان می‌شود. داشتن ارتباط مناسب و دریافت ایده‌ها و نظرات متفاوت و حتی مخالف می‌تواند دانش آموزان را نسبت به ایجاد خلاقیت و داشتن تفکر خلاق یاری رساند. در این راستا تفکر دینی نیز بر بحث و هم اندیشی بسیار تاکید دارد و بحث با افراد در دین و خارج از دین را تشویق می‌نماید. امام حسن (ع) در این زمینه می‌فرماید: ما تَشَاوَرَ قَوْمٌ إِلَّا هُدُوا إِلَى رُشْدِهِمْ؛ (هیچ ملت‌ای با هم مشورت نکردند مگر آن که راه درست خود را پیدا کردند) از این رو ایجاد ارتباط به عنوان یکی از اصول اساسی تفکر دینی می‌باشد که می‌تواند موجب تقویت تفکر خلاق شود. بر این اساس پیشنهاد میشود، معلمان سعی نمایند ارتباط بین دانش آموزان با هم و با مدرسه را تقویت کنند. ایجاد جو صمیمی در کلاس و افزایش هم اندیشی در مسائل می‌تواند به این امر کمک نماید. همچنین در راستای ایجاد ارتباط، معلمان بر کار گروهی و مشورت در دین تاکید نمایند و آن را به دانش آموزان منتقل کنند. همچنین ایجاد فعالیت‌های تیم و ارزیابی گروهی از دانش آموزان در این زمینه موثر است.

در رابطه با فرضیه ۲-۴ یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر جسارت با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع

روش‌های درسی سوق دهند. همچنین برای تقویت انعطاف پذیری دانش آموزان، معلمان می‌توانند از روایات مختلف که انعطاف پذیری امامان را به تصویر می‌کشند بهره ببرند و آن را الگویی برای دانش آموزان قرار دهند.

در نهایت در رابطه با فرضیه ۲-۸ یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر پیچیدگی با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنی دار دارد. پیچیدگی به معنای توانایی توجه به جزئیات در حین انجام یک فعالیت. تفکر گسترده به تمام جزئیات لازم برای یک طرح می‌پردازد و چیزی را از قلم نمی‌اندازد. توجه به پیچیدگی باعث میشود که دانش آموزان تمامی ابعاد مسئله را باز کنند و به تمامی زوایای آشکار و پنهان آن توجه نمایند. رویکرد تفکر دینی نیز تاکید مناسبی بر داشتن دیدی گسترده و توجه به پیچیدگی مسائل دارد که این امر می‌تواند موجب تقویت تفکر خلاق شود. تفکر دینی به دانش آموزان می‌آموزد که مسائل دارای ابعاد آشکار و پنهان می‌باشند و داشتن رویکرد مناسب نسبت به تفکر دینی باعث میشود که دانش آموزان به باطن و ظاهر مسائل به یک اندازه دقت نمایند. بر این اساس پیشنهاد میشود، معلمان به دانش آموزان توسط مثال‌های دینی توجه به ظواهر و نهان موضوعات را آموزش دهند. استفاده از داستان‌های مناسب در این زمینه می‌تواند موثر باشد. همچنین طرح سوالات دینی برای دانش آموزان در راستا توجه به ابعاد مختلف می‌تواند به تقویت پیچیدگی تفکر خلاق در آنها کمک نماید.

موازین اخلاقی

در این مطالعه اصول اخلاق در پژوهش شامل اخذ رضایت آگاهانه از شرکت کنندگان و حفظ اطلاعات محرمانه آنها رعایت گردیده است.

تشکر و قدردانی

پژوهشگران مراتب قدردانی و تشکر خود را از کلیه شرکت کنندگان این پژوهش که با استقبال و بردباری، در روند استخراج نتایج همکاری نمودند، اعلام می‌دارند.

تعارض منافع

نویسندگان این مطالعه هیچ گونه تعارض منافی در انجام و نگارش آن ندارند.

تشویق نمود. همچنین ایجاد اساس و پایه ای محکم در رابطه با خلاقیت در دانش آموزان می‌تواند به این امر کمک نماید.

در رابطه با فرضیه ۲-۶ یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر روان بودن با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. در تبیین این نتایج می‌توان بیان داشت روان بودن به معنای توانایی برقراری رابطه معنادار بین فکر و بیان است که افراد را قادر می‌سازد تا راه‌حل‌های متعددی را برای حل یک مشکل ارائه دهند. به عبارت دیگر، روان بودن بودن به کمیت پاسخ‌های فرد به یک مسئله مربوط می‌شود. این ویژگی مبتنی بر این باور است که کمیت منجر به کیفیت می‌شود. این بعد به جریان سریع ایده‌ها و تمایلات برای تغییر جهت و اصلاح اطلاعات اشاره دارد. در این راستا تفکر دینی با ایجاد تنوع فکری و ارائه نظرات از جهات گوناگون می‌تواند موثر باشد. بر این اساس پیشنهاد میشود، معلمان سعی نمایند که کمیت نظرات و پیشنهادات دانش آموزان را تقویت کنند. در این راستا استفاده از طوفان فکری و آموزش آن به معلمان می‌تواند موثر باشد. همچنین برای آموزش روان بودن تفکر خلاق، معلمان بایستی رویکردهای دینی مختلف (به غیر از اسلام و مذهب شیعه) را نیز برای دانش آموزان توضیح دهند. این امر به افزایش کمیت دیدگاه‌های در حوزه تفکر دینی کمک می‌نماید.

در رابطه با فرضیه ۲-۷ یافته‌های جدول (۲) نشان می‌دهد تفکر دینی بر انعطاف پذیری با تفکر خلاق در بین دانش آموزان مقطع ابتدایی پایه ششم در شهر قهدریجان تاثیر معنادار دارد. انعطاف پذیری، توانایی تفکر به روش‌های مختلف برای حل یک مشکل جدید است. یافته‌های این فرضیه از پژوهش با یافته‌های رحیمی (۱۳۹۹) همراستا بود که نشان داد رابطه میان دینداری و ویژگی‌های شخصیتی دانشجویان همانند انعطاف‌پذیری آن‌ها با خلاقیت آنها وجود دارد. انعطاف پذیری الگوهای جدیدی را برای تفکر طراحی می‌کند. انعطاف پذیری آمادگی برای تغییر رفتار برای مواجهه با شرایط متغیر است. انعطاف پذیری به این موضوع اشاره دارد که یک فرد چگونه می‌تواند به یک محرک پاسخ دهد. در این راستا تفکر دینی به صورت اکید بر داشتن انعطاف تاکید دارد. عنصر انعطاف‌پذیری در حوزه رویکرد تفکر دینی همانی است که به اجتهاد، مشروعیت بخشیده و از آن ابزاری برای نوسازی در اندیشه اسلامی آفریده است؛ از این رو، درک روند نوسازی، با درک و فهم عنصر انعطاف‌پذیری در شریعت اسلام و نمودها و موارد عملی آن آغاز می‌شود. بر این اساس پیشنهاد میشود، معلمان نمودها و مثال‌های مختلفی را از انعطاف پذیری در دین برای دانش آموزان تبیین کنند و آنها را به داشتن انعطاف در نظرات و

- Cultural Revolution, Tehran. 2016. [Persian]
- [9] Thompson C. Critical thinking across the curriculum: Process over output. *International Journal of Humanities and social science*, 2011; 1(9): 1-7.
- [10] Elder L, & Paul R. *Critical thinking: Tools for taking charge of your learning and your life*. Foundation for Critical Thinking. 2020.
- [11] O'Reilly C, Devitt A, Hayes N. Critical thinking in the preschool classroom-a systematic literature review. *Thinking skills and creativity*, 2022; 101110.
- [12] Moqtadaei L, Amiri M, Nazari H, Mousavi S. The place and importance of critical thinking from the perspective of Quran and Imam Ali. *Scientific-Research Quarterly of Islam and Social Sciences*, 2015; 8(15): 133-168. [Persian]
- [13] Mirlo M. M. Teaching critical thinking. Special issue of Dot, No. 14. *Jam Jam newspaper*. 2016. [Persian]
- [14] Karimi Z, Maroufi Y. Personalization of learning and changes in the curriculum. *The National Conference of the Iranian Curriculum Studies Association (change in the curriculum of education courses)*. 2013. [Persian]
- [15] Faqih A, Shokohi Y. The anthropological foundations of education and training from the perspective of Imam Khomeini (God-centered approach and the sovereignty of divine laws in educational issues), *Tarbiat Tablighi Research Journal*, 2012;1(1): 32-9. [Persian]
- [16] Nick Fam S, Nick Fam S. Investigating the relationship between religious beliefs and creativity and problem solving through reflective thinking among the students of Khoy city, the third national conference on humanities and development, Shiraz. 2022. [Persian]
- [17] Hosseini A, Zargham Hajbi M, Munirpour N, Habibzadeh A. Investigating the mediating role of creativity and thinking style in the relationship between religiosity and excellence after trauma. *Quarterly Journal of Innovation and Creativity in Human Sciences*, 2021; 11(3): 23-41. [Persian]
- [18] Bab al-Hakmi M, Ahangari A. Investigating the effect of education with religious education approach on
- واژه نامه
1. John Stuart Mill .۱ جان استوارت میل
 2. John Rawls .۲ جان رالز
 3. Ricketts .۳ ریتکس
 4. Lehmkühl .۴ لهماکل
 5. <https://form.avalform.com/view.php?id=53413914>
 6. Glock & Stark .۶ گلاک و استارک
 7. Ismail .۷ ایسماعیل
 8. Khasanah .۸ خاسانا
 9. Cekin .۹ سکین
 10. Jawoniyi .۱۰ جاونیی
- فهرست منابع**
- [1] Fletcher A, Benveniste M. A new method for training creativity: narrative as an alternative to divergent thinking. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 2022; (1): 29-45.
 - [2] Fisher R. *Teaching thinking: Philosophical enquiry in the classroom*. A&C Black. 2013.
 - [3] Sun J, Chen Q, Zhang Q, Li Y, Li H, Wei D, Qiu J. Training your brain to be more creative: brain functional and structural changes induced by divergent thinking training. *Human brain mapping*, 2016; 37(10): 3375-3387.
 - [4] Askarov A. Creative thinking in preschool social psychological aspects of development. *Science and innovation*, 2022; 1(B8): 87-91.
 - [5] Suherman S, Vidákovich T. Assessment of mathematical creative thinking: A systematic review. *Thinking Skills and Creativity*, 2022; 44: 101019.
 - [6] Sumarni W, & Kadarwati S. Ethno-stem project-based learning: Its impact to critical and creative thinking skills. *Journal Pendelikon IPA Indonesia*, 2020; 9(1): 11-21
 - [7] Sahida D, Zarvianti E. Development of Problem Based Learning (PBL) practicum guide to improve student Creative Thinking Ability (CTS) in basic physics subject. *Journal of Educational and Learning Studies*, 2019; 2(1): 39.
 - [8] Mahmoudi S. N. Creative thinking in Islamic sources. Supreme Council of

- [24] Ismail I, Ali H, Us KA. Factors Affecting Critical and Holistic Thinking in Islamic Education in Indonesia: Self-Concept, System, Tradition, Culture.(Literature Review of Islamic Education Management). *Dinasti International Journal of Management Science*, 2022; 3(3): 407-437.
- [25] Khasanah N, Sajidan S, Sutarno S, Prayitno BA, & Walid A. Critical Thinking Ability and Student's Personal Religious Beliefs: An Analysis of DBUS Model Implementation. *Tadris: Jurnal Keguruan dan Ilmu Tarbiyah*, 2019; 4(1): 41-49
- [26] Cekin A. The investigation of critical thinking dispositions of religious culture and ethics teacher candidates. *Journal of Education and Learning (edulearn)*: 2015; 9(2): 158-164.
- [27] Jawoniyi O. Religious education, critical thinking, rational autonomy, and the child's right to an open future. *Religion & Education*, 2015; 42(1): 34-53
- [28] Sadat M. Investigating the effect of religious attitude on the critical thinking of Payam Noor Shahrqain University students, the first scientific research conference of psychology, educational sciences and social pathology, Kerman. 2014. [Persian]
- multifaceted thinking and the effectiveness of education of elementary school students of Kashmer city, National Conference on Education in the New Environment, Tehran. 2021. [Persian]
- [19] Rahimi N. Investigating the effect of religiosity and personality on creativity, the third international conference on psychology, counseling and educational sciences, Tehran. 2019. [Persian]
- [20] Ricketts, J. C. Critical thinking skills of selected youth leaders: The efficacy of leadership development, critical thinking dispositions, and student academic performance (Doctoral dissertation, University of Florida). 2003.
- [21] Lehmkuhl, G, Gresse Von Wangenheim C, Martins-Pacheco LH, F Borgatto A, & Da Cruz Alves N. Score–A Model for the Self-Assessment of Creativity Skills in the Context of Computing Education in K-12. *Informatics in Education*, 2021; 20(2), 231-254.
- [22] Stark R, Glock CY. The " New Denominationalism". *Review of religious research*, 1965; 7(1): 8-17.
- [23] Selajghe N, Nasiri A. Investigating the role of religious education in the critical thinking of Shahid Bahonar campus students in Kerman, the second international humanities conference with a local-Islamic approach and emphasizing on modern researches, Behshahr. 2015. [Persian]